

ESKİ TÜRK İNANIŞLARININ ANADOLU'DA FARKLI TANIMLANAN İKİ KİMLİKTEKİ GÖRÜNÜMLERİ

Prof. Dr. Y. Cemalettin ÇOPUROĞLU*

Yrd. Doç. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN**

ÖZET

Eski Türk inanışlarının izleri Anadolu coğrafyasında sıklıkla görülmektedir. Bu görüntüler İslami inancın etkisiyle farklı uygulamalar biçiminde kendini göstermektedir. Bu uygulamaların görüntülerinden biri su kaynağına kurban adama uygulamasıdır. Birvan köyü ve Bağkonak kasabasında bu uygulamaların izlerini görmek mümkündür. Bu araştırma ile kurban kesme uygulamasının bir inanç alanı oluşturma özelliği belirlenmeye çalışılacaktır. İnanç alanlarında görülen uygulama benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Birvan Köyü, Bağkonak Kasabası, İnanç Alanı.*

ABSTRACT

Traces of ancient of Turks beliefs are seen in Anatolian geography. This displays the influence of the Islamic faith is manifested in the form of different applications. One of the images of the animal the victim of these applications is the source of water application. These applications, it is possible to see traces of the Birvan village and Bağkonak town. This area of research and creation is a belief in the victim cutting the application will be determined. Belief in the area of application is explored similarities and differences.

Key Words: *Birvan Village, Bağkonak Town, Faith Area.*

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü

** Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü

GİRİŞ

Türkler tarihleri boyunca çeşitli nedenlerden dolayı farklı coğrafyalara göç ederek vatan değiştirmişler, farklı devletler kurarak devlet değiştirmişler, tarihi gelişmelerden etkilenerek pek çok defa din değiştirmişler ve en önemlisi de pek çok defa dil değiştirmişlerdir. Bu göçler Avrupa ve Afrika'ya veya Asya içi göçler şeklinde meydana gelmiş ve bu sürecin sonunda Türk topluluklarının büyük kısmı kimlik de değiştirmiştir. Ancak hangi coğrafyada olursa olsun, hangi devletin uyruğunda olursa olsun, hangi dili konuşursa konuşsun, hangi dini inanca sahip olursa olsun ve hangi kimlikle tanınıyor olursa olsun dünyayı ve varlığı yorumlama, algılama ve anlamlandırmada ve bunları günlük yaşantısına aksettirmede geçmişin izlerini görmek mümkün olmaktadır.

Geçmişin bu izlerine kültür kalıtı veya birikimi diyoruz. Kültür, bir insan topluluğunun yüzyıllarca devam eden ortak yaşayışında karşılaştığı zorluklara, sorunlara, sorulara; çözümler, cevaplar aramaya çalışması ve bulması sonucu meydana gelen, maddî ve manevî değerlerinin ve davranış tarzlarının bütünüdür. Bu cevaplar ve çözümlerin her biri aslında insan için kültür sembolleri içerisinde kodlanmış birer bilgidir. Kültürü oluşturan bu bilgilerin zihindeki organizasyonu, aynı sosyal şartlarda yaşayan insanlarda ortak özellikler gösterir. İnsanlar, bu zihinsel organizasyon çerçevesinde çevrelerini algılar, anlamlandırır ve davranışta bulunurlar (Çopuroğlu, 2003a: 48). Kültürün ve sosyal yapının birlikte oluşmaya başladığı bu süreçte, o kültürün (böyle bir benzetme yapmak ne derece doğrudur ya da yanlıştır tartışılabilir), DNA'sı (ya da kök hücreleri) diyebileceğimiz ontolojisi/kozmogonisi oluşmaktadır.

Kültürel unsurlar ve bunlara ilişkin inanmalar, fizikî mekânlardan bağımsız olarak geçmişten günümüze, bireysel bilinçlerde yer alan bilişsel sembollerle taşıyıp gelmektedir. Gelineyen yeni mekânlarda bulunan benzer fiziksel unsurlara yansıtılabilmektedir. İşte bu sembollerin oluşturduğu benzerlikler ya da ortaklıklar, dünyayı ve olayları algılamada ortak bir bakış açısı ve zihniyet çerçevesi çizirken, köklerini tarihin binlerce yıllık derinliklerinde bulan bir birliğe ve bütünlüğe işaret etmektedir (Çopuroğlu, 2003a: 50).

Ancak, karşılaştığı olguyu (nesne, olay) sahip olduğu bilgiler çerçevesinde anlamlandıran bireyin, bu bilgileri nesnel bilgiler değil, doğru kabul edilen bilgilerdir (Sarıbay 1994: 60). Yani, kognitif alan, doğruluğu nesnel olarak belirlenmiş bilgilere göre değil; doğruluğuna 'inanılan' bilgilere

(onların sembollerine) göre organize olmaktadır (Çopuroğlu, 2003a: 49). Dolayısıyla bilimsel olsun ya da olmasın, bu kültür kalıpları, insanların bilgi sistemlerini oluşturmaktadır. Gündelik hayatın sorunlarına da yöneltilen, bu bilgi sisteminin geçerliliği konusunda, "bilme"nin ötesinde bir "inanç" oluşmaktadır. Toplumun tüm fertlerinde görülen bu inanç, söz konusu bilgi sistemini, kültürel açıdan anlamlı hale getirmektedir. Soyut anlamların, pozitif bilgi karakterinde somutlaştırılması diyebileceğimiz bu durum sonucunda toplumlar, gündelik olayları, bunlarla açıklama ve sorunlarını bunlarla çözümlene yoluna gitmektedirler (Çopuroğlu, 2003b: 24).

Böylece "sosyal etkileşim, sembollerde ifadesini bulan bir anlamlar dünyasını temsil etmektedir" (Sarıbay 1994: 61). Dolayısıyla insan bu sembollerle kendi varlığını ve kendi dışında var olduğunu kabul ettiği her şeyi kavramaya, anlamlandırmaya çalışır. Hayatını tutum ve davranışlarını, bu oluşturduğu anlamlara göre düzenlerken, çevresini de bunlara göre değiştirir ve şekillendirir (Çopuroğlu, 2003a: 49).

Kendini oluşturan bireylerin bilinçlerinde sürekli kendini yeniden üreten kültür, benzer anlamlardan benzer sosyo-kültürel sistemleri yapılandırmaktadır. Dolayısıyla benzer ya da farklı sembollerle dahi ifade edilseler, benzer anlamlar ortak kognisyona, ortak kognisyonda ortak sosyo-kültürel köklere veya bütünlüğe işaret eder. Bütün bunlar bize, kognisyonun oluşumunda ortak kültürün ve sosyalleşme sürecinin temel etkenler olduğunu, göstermektedir (Çopuroğlu, 2003a: 49-50).

Doğumla başlayan sosyalleşme sürecinde, içine doğulan kültürün var olagelen değer ve sembolleri aktarılır. Bu sürecin, bütün jenerasyonlar tarafından yaşanması ise, gelenekleri oluşturur. Bu bağlamda gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak, 'kültürel bellek'in alanına girer (Assmann 2001: 26). Kültürün mensupları tarafından paylaşılan ve gelenekler şeklinde somutlaşan anlamlar sistemi, sosyalizasyon mekanizmalarıyla nesilden nesile aktararak, karşılaşılabilecek somut durumlara uygulanır. "Her kültür, bağlayıcı yapı olarak adlandırdığımız, bir şey oluşturur. Bu yapı, hem sosyal boyutta hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcıdır. Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir sembolik anlam dünyası yaratarak (birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak), insanları birbirine bağlar" (Assmann 2001: 21). Böylece günlük yaşantıdaki bütün yapıp-edilenler kültürün tanımlayıcılığı çerçevesinde anlamlı hale gelir ve gelenekler halinde nesilden nesile aktarılır.

Kültler de, kültürün genel anlam çerçevesi içerisinde oluşan alt anlam yapılarını ifade etmektedir. Topluluğun yaşantı sürecinde özünü kaybetmemekle birlikte, yaşanan yeni durumlarda yeniden tanımlanarak varlığını sürdürür veya tamamen yeni kültür oluşabilir. Kült; belli zamanlarda ve mekânlarda, kutlu oldukları kabul edilen varlıklara tapınmak veya yakarmak amacıyla belli ritüelleri gerektiren inanç ve bunları yerine getiren inanç topluluklarını ifade etmektedir (Örnek, 1971: 147)

Ahmet Yaşar Ocak, bir kültürün varlığından söz edilebilmesi için; 1- Külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın, 2- bu nesne veya şahıstan insanlara fayda veya zarar gelebileceği inancının, 3- bu inancın sonucu olarak faydayı celb ve zararı def edebilecek ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların var olması gerektiğini belirtmektedir (Ocak, 2000: 113).

Bu çerçevede kült olarak benzer özellikler gösteren Elazığ Keban Birvan köyünde Başpınar suyu ve Pir-i Davut Türbesi'nde ki uygulamalar ile Isparta Yalvaç Bağkonak köyünde Sugözü'ndeki uygulamalar eski Türk kültürünün izlerini taşıyan ancak İslami bir inanışa dönüştürülerek sürdürülmektedir. Asya'dan göçle Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleşen bu iki köy topluluğu, bu yolculuklarında aynı zamanda İslâm'ın farklı mezhep kimliklerini edinmişlerdir. Biri Doğu Anadolu'da Alevi, diğeri batı Anadolu'da Sünni olan bu iki köydeki dağ, su, ağaç, atalar gibi çeşitli kültürlerin aynı anda görülmesinin ve benzer hikâyelere sahip olmalarının ve günümüz sosyal süreçlerinden ne şekilde etkilendiklerinin incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür.

Araştırmanın Metodolojisi

Anadolu coğrafyasında eski Türk inanışlarının yansımaları bu araştırmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Bu tip inanışların yeni inanç uygulamaları ortaya çıkaracağı temel tezinden hareketle Eski Türk inanışlarının Anadolu coğrafyasındaki izlerinin takip edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla bu inanç uygulamalarının izlerini taşıyan Elazığ ili Keban ilçesi Birvan Köyü Başpınar su kaynağına kurban adama uygulaması ile Isparta ili Yalvaç İlçesi Bağkonak kasabasındaki Sugözü su kaynağına kurban adama uygulaması örneklem olarak seçilmiştir. Bahsedilen her iki inanç alanında da kurban adam törenlerinin yapıldığı zamanlarda katılımlı gözlemler gerçekleştirilmiş ve her iki alanda da derinlemesine mülakat tekniği ile veriler toplanmıştır. Yapılan

görüşmelerde her iki alanda da toplam 25 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda elde edilen veriler nitel araştırma yöntemleri kuralları çerçevesinde yorumlanmıştır.

Birvan Köylüleri, Ön Asya'dan ve Horasan'dan göç eden Cihan Bey Aşireti olarak Suriye'ye gelip yerleşen, bir süre Suriye'de kaldıktan sonra yaşam koşulları zorlaştığı için 1500 yıllarında Suriye'den ayrılan ve Elazığ ili Keban ilçesinin doğusunda bugünkü köy yerleşiminin bulunduğu yere, kümeler halinde çeşitli yerlere yerleşerek hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlardır. 1700 yıllarında kış evlerinin bulunduğu alana yerleşerek toplu halde yaşamaya başlamışlardır. Ancak yaşam koşulları çok zor olduğu için, köyden 1800 yıllarında Erzincan ve Maraş yöresine bazı aileler göç etmişlerdir. Erzincan'a göç edenler Merkez Geçit köyü kurmuşlar. Maraş'a gidenler ise Başpınar Köyünü kurmuşlardır. Köyde kalanlar çeşitli isimler halinde büyük aileler oluşturmuştur. Bu ailelerin lakaplarının; Bındalar, Çipeller, Delibaltalar, Dervişler, Hacı Mehmetler(Abbas Ağa), Hasan Ağalar, İbreheler, Karasanlar, Lafe Giller, Memişler, Salmanlar, Temirler ve Torsolar olduğu belirlenmiştir. Köyün adı 1960 yılına kadar Birvan iken, isim değişikliği ile önce Çatalelma ve 1965 yılından sonra Elazığ İl Encümen kararı ile Ulupınar adını almıştır (www.birvankoyu.com).

Bağkonak kasabası, Isparta ili Yalvaç ilçesinin güney kısmında yer almaktadır. Bağkonak'ın tarihi hakkında kesin bir bilgi ve bulgu yoktur. Fakat kasaba'da Türkler'den önce Rumlar'ın yaşamış olduğu; Türkler kasaba'ya yerleşmeye başladıktan sonra bu Rum ailelerin daha ziyade Sugözü mevki civarına yerleştikleri ve nüfuslarının gün gittikçe azaldığı, en son kalan bir kaç ailenin de Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Yunanistan'a göç ettikleri bilinmektedir. Bağkonak 1958 yılında belediye olmuş köyün adı Örkenez'den Bağkonak'a değiştirilmiştir. Fakat Örkenez adı yerel halk arasında hâlâ sıkça kullanılmaktadır. Kelime'nin anlam ve kökeni tam olarak bilinmemekle beraber şu anda Türkmenistan sınırları içerisinde ülke'nin kuzeydoğusunda yer alan Köhne Ürgenç (Eski Ürgenç; Özbekistan'daki Ürgenç'le karıştırılmamalıdır) kentinden geldiği; halkın atalarının da yine zamanında Harzemşahlar devleti içerisinde yer alan bu şehirde yaşayan, Moğol istilası ve Cengiz Han'ın şehri yıkmasının etkisiyle Ürgenç şehrini Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Kanglı-Kıpçak Türkleri olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Bağkonak, Yalvaç ilçesinin en eski kasabasıdır. Belde'nin şu anki nüfusu 2500 civarında olmakla birlikte nüfus'un büyük çoğunluğu orta yaş ve üzeridir. 1960lar'dan beri dışarıya

büyük oranda göç veren Bağkonak'ın toplam nüfusunun 8000 üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (www.bagkonaklilar.com).

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Anadolu coğrafyasının farklı yerlerinde görülen su kaynakları, bu kaynakların var olduğu bölgelerde yöre insanları tarafından kutsallaştırılmıştır. Su kaynağına kutsallık atfedilmesi, daha çok eski Türk inanışlarında görülen bir uygulama iken Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren İslami ritüel ve uygulamalar temelinde Anadolu coğrafyasında da sıklıkla karşılaşılan bir mit olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da su kaynaklarının sıklıkla, suyun çıktığı bölgede önceden yaşadığına inanılan bir zat ya da bir savaş öncesi veya sonrasında bölgede şehit olmuş asker\komutan'ların (iye) hürmetine kaynağına ilişkin inanç oldukça yaygındır. Su kaynaklarına ilişkin atfedilen kutsallık sonraki zamanlarda toplumsal değişim ve dönüşümler temelinde ve uygulamalar noktasında farklılaşmasına rağmen günümüze kadar devam etmektedir. Anadolu coğrafyasında su kaynaklarına kutsallık verilmesi uygulamasının görüldüğü yörelerden biri Elazığ ili Keban ilçesine bağlı Birvan köyü, diğeri ise Isparta ili Yalvaç ilçesine bağlı Bağkonak kasabasıdır. Her iki yerleşim yeri de Anadolu'nun ilk Türkleşmeye başladığı zamanlarda bölgelere gelen ilk Türk yerleşimcilerin kurduğu yerleşimler olmaları dolayısıyla önem arz etmektedir. Kutsallık atfetme noktasında benzer algılayış ve uygulamalara sahip olmalarına rağmen inanç noktasında, Birvan köyü Alevi mezhebine bağlı kişilerin oluşturduğu bir yerleşim iken Bağkonak kasabası Sünni mezhebine bağlı kişiler tarafından kurulmuştur. Eski Türk inanışlarının temellerini taşıyan her iki yerleşim, İslami inanç noktasında farklı mezheplere mensup olmaları dolayısıyla farklılık taşımaktadırlar.

İnanç noktasında mezhepsel farklılıklar taşımalarına rağmen her iki yerleşimde de benzer inançlar ve uygulamalar tespit edilmiş olup, bu benzerliklerin en önemlisinin yörede bulunan su kaynağına verilen kutsallığın benzer temellere dayandırılması olduğu yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır.

Birvan köyü Elazığ ili Keban ilçesine bağlı bir yerleşim yeridir. Yeni ismi Ulupınar olan köy sınırları içerisinde köye hâkim bir tepede yörenin tarımsal faaliyetlerinde kullanılan ve yörenin içme suyu ihtiyacını karşılayan, Başpınar olarak adlandırılan su kaynağı ve su kaynağının bulunduğu tepede Pir-i Davut

adı ile anılan bir zatın türbesi yer almaktadır. Bu yerleşim yeri sınırları içerisinde yer alan bu su kaynağı ve türbe yöre insanı tarafından kutsallık atfedilerek bir inanç alanı haline dönüştürülmüştür. Burada bulunan Pir-i Davut türbesi, adak adanan bir kutsal mekân olarak algılanırken, su kaynağının da bu zatın hürmetine bu bölgede çıktığına inanılarak yılın belli dönemlerinde suyun kesilmemesi adına şükür için kesilen kurban törenlerine ev sahipliği yapmaktadır. Pir-i Davut'un soyunun nereye dayandığına dair ve zatın nereden bölgeye geldiğine ilişkin farklı yaklaşımlar/inanırlar hâkimdir. Buna göre, en sağlam inanın Pir-i Davut'un Hoca Ahmet Yesevi dergâhından yetiştiği ve o dönemde Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşması için gönderilen bir zat olduğu şeklindeki inanış olduğu anlaşılmıştır. Yapılan görüşmeler esnasında görüşülen kaynak kişilerin bu yöndeki ifadeleri oldukça yaygınlık arz etmektedir. Bir görüşmecinin, “*Piri Davut'un Horasan erenlerinden olduğu rivayet ediliyor. Ne için geldiği? Nereye gittiği? Bilinmiyor. Bununla ilgili herhangi bir kayıta yok. Ancak büyüklerimizden duyduğumuz, bildiğimiz kadarıyla gelip burada vefat etmiştir. Büyüklerimizden gelen gelenekler öyle gelip gidiyor.*” (H.Ş. 53 Yaş) şeklindeki ifadesi bu inanışı açıkça göstermektedir.

Birvan Başpınar; Pir-i Davut Türbesi ve türbede bulunan kitaptan dua ve Kur'an sureleri okuyan bir bayan. Sandukanın üzerinde Hz.Ali'yi temsil eden bir tablo, sağ tarfta Ehlibeyt şeceresi, sol'tarfta ise Hz.Adem'den Hz.Muhammed'e kadar peygamberler zincirini gösteren tablolar yer almaktadır.

Bu inanışın yanı sıra yapılan görüşmelerden; Pir-i Davut'un isminden olarak Davut Peygamber soyundan geldiğine ilişkin inanışında yaygın olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu inanış, yöre insanları arasında ciddi eleştirilere sebep olmaktadır. Bir görüşmecinin, *"Bazı büyüklerimiz diyor ki; Davut peygamberin sülalesinden bir zattır. Ben duyduğumu söylüyorum. Yanlış veya doğrudur."* (M.T. 67 Yaş) şeklindeki ifadesine, bir başka görüşmecinin *"Davut peygamber Yahudi kökenlidir. Burada bir yanlışlık var. Bu zat Horasan erenlerindedir. Ama yetiştiği medreseyi, dergâhı ve hocası kimdir ben bilmiyorum. Nasıl ki; Ahmet Yesevi, Yunus Emre'yi, Taptuk Emre'yi Anadolu'nun Türkleşmesi için misyoner olarak gönderdiyse benim görüşüme göre Pir-i Davut'da Horasandan misyoner olarak Anadolu'ya gönderilmiştir. Babamdan duyduğum şey, onun da babasından duyduğu şey, dedesinden duyduğu şey budur. Davut peygamber soyundan değildir."* (H.Ş. 53 Yaş) biçimindeki eleştirisi ve açıklaması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Bağkonak Sugözü; Su kaynağının üzerine yapılan depo ve hemen yanına yapılan mescit ve su deposunun üst tarafında da dilek ağacı yer almaktadır.

Bağkonak kasabası Isparta ili Yalvaç ilçesine bağlı eski bir yerleşim yeridir. Bu kasaba sınırları içerisinde yer alan Özkenar adlı su kaynağının kutsal olduğuna inanan yöre halkı her yıl belli dönemde bu su kaynağının kesilmemesi ve yaptıkları adakların kabul olmasına bağlı olarak kurban kesmektedirler. Su kaynağı, yöre halkı için tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi ve içme suyu olarak kullanılması bakımından da önem taşımakta ve bu öneminden dolayı da değer verilmekte ve bir inanç uygulamasına ev sahipliği yapmaktadır. Su kaynağının ilk çıktığı alan ile bu alanın çevresi zamanla gelişerek bir inanç merkezi ve halkın bir araya geldiği bir toplanma alanına dönüşmüştür. Bu su kaynağının nasıl ortaya çıktığına ilişkin çeşitli menkıbeler ve hikayeler anlatılmaktadır. Bu anlatımlar su kaynağının kutsallaşmasına sebep olmuştur. Bu hikâyelerin en bilineni bu bölgede kaybolan yirmi askerin hürmetine burada suyun kaynadığına olan inancı yansıtmaktadır. Bu hikaye görüşmecilerden birinin anlatımıyla, “*Burası 1800’lü yıllardan daha önce var. Bir rivayete göre; Timur Eğridir’e gelmiş. Ahmed Cevdet Paşa’nın Kıyas-ı Enbiya (2. cildinde) kitabında bu kanıtlanmıştır. Timur 30 tane atlısına derki: “Yıldırım Beyazıd’ı (Yıldırım Beyazıd Akşehir’de ölmüş o sırada) Akşehir’den alın, Bursa’ya götürün. Ne de olsa bir Türk komutanıdır. Fakat o 30 atlı bu karlı dağları aşamazlar. 10 atlı Akşehir’e ulaşır ama 20 atlının burada kayb olduğu rivayet edilir. O 20 askerden sonra bu suyun burada aktığı rivayet edilir.” (K.E. 54 Yaş)*” şeklinde dir.

Su kaynağının çıktığı yere Örkenez, Urganaz, Özkenar ve Bağkonak gibi isimler verilmiştir. Bağkonak ismi köy yerleşiminin olduğu yerin resmi adı durumunda iken Özkenar ya da Örkenez ismi daha çok su kaynağının bulunduğu adak bölgesi için kullanılmaktadır. Örkenez isminin Miryokefalon Savaşı sırasında bu bölgeye gelmiş olan bir savaş rehberinin ismi olduğu, bu bölgede bulunduğu için bu ismin verildiği ve aslında bu kavramın bir askeri rütbe olduğu ve yörede bulunan komutanın rütbesinin olduğu, bu vesile ile bölgenin isminin Örkenez olarak bugüne kadar geldiğine ilişkin anlatımlar yaygınlık göstermekle birlikte; aslında Özkenar isminin tamamen Türkçe bir kelime olduğu ve suyun kenarındaki yer anlamında kullanıldığı ancak Örkenez kelimesinin Latince kökenli bir kelime olduğu ve Rumcadan geldiğine ilişkin kabullerde yapılan görüşmeler esnasında görüşmecilerin anlatımlarında kendini göstermektedir. Görüşmecilerin; “*İlk ismi Urganaz’dır. Urganaz’dan sonra*

Özkenar, Özkenar'dan sonra Bağkonak olmuş buranın adı.”, “Örkenez isminin anlamını bilmiyoruz. Ben iki kaynaktan okudum. **Birincisi:** Miryakefalon savaşı sırasında düşman askerlerini Örkenez isminde bir rehber Eğridir'e doğru götürüyormuş. **İkincisi de,** daha önceki Türklerdeki askeri komutanlıklardan birinin adı Örkenez'miş. Bu da şimdiki Yüzbaşı, Onbaşı, General tarzında bir rütbe sanırım. 1176'da olduğunu yazar. Örkenez isminde komutan Miryakefalon savaşı sırasında burada ölüyor. Örkenez rütbesinde komutanın Kuyucak'ta türbesinin olduğu yazılıyor. Ama ben bunları doğrulataamadım. Mesela bizim hemşerimiz Prof. Dr. Bayram KODAMAN'a sordum. İkisine de sağlam kaynak değil dedi. Ama başkaca bir net kaynağımız yok. Dolayısıyla burası öz be öz bir Türk yeridir.”, “Urganat Rumca bir kelimedendir. Latince aslen. Özkenar'ın anlamı da bu suyun aktığı yere öz deniyor. Akıntı anlamında, kasabanın da kurulduğu yere suyun akıntısına paralel olduğu içinde Özkenar olmuş adı. Özkenar ismi öyle doğuyor. Mesela Azerbaycan'da “Öz” akarsu demek. Dolayısıyla eski Türklerle dayanıyor. Buraya Türk yerleşimi Timur zamanında başlamıştır. O 20 atlıdan sonra yerleşim başlamış. Kurban kesme adeti de Türkler buraya yerleştikten sonra Miryakefalon savaşıdan sonra başlıyor. Buraların % 80'i Çeçenistan'a dayanıyor.” (M.K. 55 Yaş) biçimindeki anlatımlarına göre bölgenin isminin kaynağı hakkında net bir kabule sahip bulunulmamaktadır.

Su kaynaklarına ilişkin verilen önem ve atfedilen kutsallık, temelde su kaynağının yörenin yaşam kaynağı olmasından ve bölgeye ilk yerleşimler esnasında su kaynağı kenarlarına yerleşme algısından kaynaklanmaktadır. Ancak bu algı zamanla yerleşimciler tarafından su kaynağına ilişkin olarak anlatılan ve gerçekleştiğine inanılan olaylar, hikayeler, menkıbeler ve anlatımlar yoluyla sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Zaman içerisinde aktarımı sağlayan bu anlatımlar çerçevesinde bölgeye, yöreye veya coğrafi alana ilişkin bir inanç uygulaması ve kutsallık oluşmaktadır. İlk ortaya çıktığı zamanlarda uygulamalar farklı kaygılar ile gerçekleştirilirken, zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak uygulamalar farklı inanış, gelenek ve değerler temelinde gerçekleştirilmektedir. Anadolu'da pek çok su kaynağı, dağ, göl, orman, ova, yayla vb.; bu tip coğrafi alanlara karşı algılanan inanç uygulamaları ve kutsallıklar ile anılmaktadır. Araştırmamızın konusunu oluşturan Birvan köyü ve Bağkonak kasabası örneklerinde olduğu gibi, bahsedilen inanç alanı daha çok hikayeler ve menkıbeler yoluyla aktarılmaktadır. Bu anlatımların temel özelliği, bölgede daha önce yaşamış tarihi ve dini şahsiyetlerin varlığı veya bölgede gerçekleşmiş

olan dini ya da tarihi olaylara dayandırılarak yapılmasıdır. Bahsedilen temel özellik konumuzu oluşturan iki su kaynağının oluşumu ve sonrasında aldığı kutsallık algısı üzerinde de kendisini göstermektedir. Yapılan görüşmelerde görüşmecilerin anlatımlarından su kaynaklarına ilişkin olarak atfedilen kutsallığın temelinde bölgede daha önce yaşadığına inanılan dini kişilerin ve yaşanan tarihi hadiselerden etkilenen kişilerin olduğu anlaşılmaktadır. Birvan köyünde Alevi mezhebine mensup kişiler yaşadığından, bu yörede bulunan su kaynağının on iki imam şeceresine bağlı bir zatın hürmetine bölgede kaynadığına ilişkin bir inanç hâkim iken; Bağkonak kasabasında ise, yörenin bir savaş bölgesi olması dolayısıyla bu savaşa katılan tarihi şahsiyetlerin hürmetine bu yörede suyun kaynadığına ilişkin bir inanç gelişmiştir. Her iki inancın temelinde ise, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması için yapılan mücadelelerin aktörlerinin bulunması oldukça önemli bir benzerlik olarak dikkat çekmektedir. Buradan olarak; her iki inancın temelinin de on birinci yüzyıldan başladığını söylemek mümkündür.

Herhangi bir coğrafi veya kültürel alana ilişkin inanç yaygınlaşırken, bu tip alanlarda daha önceden yaşamış olan dini ve tarihi şahsiyetler adına türbe benzeri yapıların kurulduğu yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu tip yapıların kurulması taşınan inanç, değer, gelenek ve adetlerin daha köklü bir şekilde yerleşmesini sağlaması ve mekana atfedilen kutsallığın meşrulaştırılması anlamında büyük önem taşımaktadır. Türbe benzeri yapıların oluşması Anadolu coğrafyasında oldukça sık görülen bir durum iken, bu yapıların kurulmasından önce yöre insanı tarafından görülen rüyalar, bu yapıların kurulmasının dini ve uhrevi sebebi olmaktadır. Eski Türk inanışında da önemli bir yere sahip olan rüya görmek ve görülen rüyaya istinaden uygulamaların yapılması, araştırma konumuzu teşkil eden her iki örnek bölgede de yaşanmıştır.

Birvan Sugözü; Pir-i Davut Türbesi ve hemen yanında dilek ağacı.

Pir-i Davut türbesi olarak bilinen yer eski zamanlarda Birvan (Ulupınar) Köyünün çayırı olarak kullanılan ve yöre insanlarının cirit gibi oyunlar oynamak üzere bir araya geldiği bir alanda yer almaktadır. Pir-i Davut türbesinin ortaya çıkarılması ve türbe şeklinde etrafının çevrilmesi Osmanlı Dönemine rastlamaktadır. Kaynak kişilerin anlattığına göre, türbe yerinin belirlenmesi Türk Halk inanışında sıkça rastlanan rüya görme hadisesinin ardından gerçekleşmekte ve ileri gelen zengin bir kişinin ön ayak olması ile türbenin bugünkü yerinin çevrilmesi sağlanmıştır. Bir görüşmeci bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Bizim köyde Osman efendigiller derler. Onlardan bir kadının rüyasına geliyor. Demiş ki; ben filan yerde yatıyorum, benim etrafımı çevirin. Kadıncağız yapıyor. Taşla çevirmeye başlıyor. Akşam rüyada diyor ki zat, “göbeğime geldi”. Sabah gidiyor, biraz daha genişletiyor. Bu kez de rüya da diyor ki zat, “göğsüme geldi”. Sabahleyin biraz daha genişletiyor. Rüyasında tamam olana kadar genişletiyor. En sonunda büyük türbe şeklini alıyor. Taşla çevirmiş sonra rüyada tamam demiş.” (V.Ş. 64 Yaş) Anlatılan bu hikâye yöre insanları tarafından kabul edilmektedir. Zira bahsedilen rüyanın

ardından yapılan genişletme ve türbe belirleme çalışmaları esnasında bulunan ceset de bu inanışın oldukça yaygınlaşmasını ve yöre insanı tarafından kolay bir şekilde kabul edilmesini sağlamıştır. Bu süreci bir başka görüşmecinin ifadelerinden anlamak mümkündür; “*Eskiden türbe diye bir yapıt yoktu. Ama şu an türbe olan yerde zatin cesedi bulunmuş bunu biliyoruz. Taşla çevrilmiş önce orayı çeviren insanlar yerini bilmiyormuş. Oralarda olduğunu tahmin ederek çevirmişler.*” (H.Ş. 65 Yaş) Yöre insanı bu hikâyeyi oldukça benimsemiş durumdadır. Anlatılan hikâyelerin içeriği ve yaşantı örgüsü değişmekle birlikte, türbenin oluşumuna ilişkin benzer anlatımlar söz konusudur. Daha önceden çayırılık bir alan olan türbe çevresinin düzenlenmesini anlatan bir diğer anlatım, görüşmecilerin türbenin oluşumuna ilişkin algılayışlarını destekler niteliktedir. Buna göre başka bir görüşmeci türbenin oluşma sürecini; “*Türbenin alt tarafında şimdi çeşmenin olduğu yerler çayırılıkmış. Oralarda cirit oynuyorlarmış. Daha sonra, benim bildiğim Osman efendigiller Keban’da Mülki yetkililermiş. Keban mutasarrıfı imiş. Onlar ön ayak olmuş köylülerde bedenlen, madden, manen yardımcı olmuş. Çeşmeyi açmışlar. Bahsedilen rüya çeşme yapıldıktan sonra görülmüş. Rüyada diyor ki zat, “benim cesedim tepededir”. Kimse yerini bilmiyor. O tepeyi tutup çeviriyorlar. O çevreden taş topluyorlar ve bölgeyi belirliyorlar*” (H.Ş. 65 Yaş) biçiminde ifade etmiştir.

Bağkonak kasabasında da benzer şekilde, su kaynağının bulunduğu alanda bir yatacın bulunduğu veya yirmi tane Timur ordusu askerinin bu bölgede kaybolduğu biçimindeki inanış, beraberinde, su kaynağının bu yatac veya kaybolan askerler hürmetine olduğu inancını oluşturmuştur. Gelişen bu inanç ise, su kaynağının bulunduğu alanı bir inanç merkezi, istek ve duaların kabul olacağına inanılan bir adak adama yeri haline getirmiştir. Özellikle çocuğu olmayan kimselerin yoğun bir şekilde adak adadığı su kaynağı, yöredeki pek çok kimseye de ismini vermiştir. Adak adadıktan sonra çocuğu olanları gören kimselerin anlatımı ile yayılan bu inanış artık sadece çocuğu olmayanların değil farklı istekleri olan kişilerin de adak adadığı bir yer haline gelmiştir. Bu bölgede dilenen dilek ve isteklerin olacağına inanılır ve dilekler gerçekleşince adanan kurbanın suya kanının akıtılması gerektiğine inanılır. Burada adanan dileklerin gerçekleşeceğine ve dilek gerçekleştikten sonra adağın yerine getirilmemesinin doğru olmadığına olan inancın yaygınlaşmasını görüşmecilerin; “*Burada Allahına güvene güvene dileğini diledin mi. Kısır dahi olsan çocuğunda olur. Evinde olur. Her şeyinde olur.*” (R.E. 53 Yaş), “*Yedi sene bir adamın hiç çocuğu olmamış. “Yarabbi demiş bana bir oğlan çocuğu ver” demiş. “Deve keseceğim” diye adak adanmış. Zaman gelmiş çocuğu olmuş adını “Örkenez”*”

koymuşlar.” (R.T. 54 Yaş) , “Dünyanın her tarafından buraya gelirler. Azerbaycan’dan gelirler. Çeçenistan’dan gelirler. Van, Elazığ, Ağrı’dan gelirler. Mesela bir Elazıglı vardı burada bankada çalışıyordu çocuğu olmuyordu. Geldi burada adak adadı dua etti. Bursa’da 64 yaşında çocuğu oldu. Çocuğun adı da “Örkenez”.” (K.E. 53 Yaş) , “Çok eziyet çektim. “Allahım iki oğlum var ikisine de devlette bir kapı aç bir koçla geleceğim” buraya dedim. İkisine de verdi geldim. Birincisine kestim askere gitti geldi. Beş sene sonra da diğeri işe girince şimdi de ona kesiyorum. Şimdi kızım da okuyor. Matematik öğretmeni olacak. Eğer öğretmen olursa inşallah ona da geleceğim. Yerine gelirse adak keseceğim.” (A.T. 56 Yaş) , “Çocuğum olsun diye dua ettim. Adağım yerine geldi. Şimdi buradayım. Oğlum olsun diye kestim.” (N.Y. 36 Yaş) ve “Ben kendim adamıştım. Ancak dana alamadım. İki sene boyunca rüyamda kendimi kestiğimi gördüm. Sonradan hocaya danıştım. Kes dedi. Geldim kestim bir daha olmadı.” (G.U. 35 Yaş) şeklindeki ifadelerinden anlamak mümkündür. İnanışın yaygınlaşmasının bir diğerk göstergesi ise, yöre halkının burada istenen dileklerin olup olmadığını takip etmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Su kaynağına ilişkin yaygınlaşan inanış yöre halkı tarafından kesin bir kabule dayanmaktadır. Bu durum kendisini yörede Örkenez isimli birçok kişinin olması biçiminde göstermektedir. Bu duruma dikkat çeken görüşmecilerden biri bu durumu; “Adamın biri çocuğu olsun diye adak adanmış. Çocuğu olmuş. Adamın üç defa yüzüne görünüyor. Ama adağını kesmiyor. Adamın en son rüyasına giriyor. “baba benim adağımı kes” diyor çocuk. Adak kesmeye gelirken traktör devrildi ve çocuk öldü. Ondandan sonra kızı köye gömüyorlar. Kız yeniden babasının rüyasına giriyor. “Baba beni aynı yerime göm diyor.” Tekrar buraya geri getirdiler çocuğu. Burada Allahına güvene güvene dileğini diledin mi. Kısır dahi olsan çocuğunda olur. Evinde olur. Her şeyinde olur. Akşehir de eski garajda “Örkenez” diye birine seslendiklerini duydum. Çağırdım yanıma “len oğlum sen şunun oğlu değimlisin” dedim. Çocuk “nerden bildin ağabey” dedi. “Senin adın biz koyduk” dedim. Kadın burada dua ederken titreme yaptı. “teyze dedim senin ikiz çocuğun olacak”. “Ağzına sağlık” dedi. Daha sonra ikizi oldu. İkisinin de adını “Örkenez” koydu. Ama ne hediyeler getirdi bana. En az 50-60 tane Örkenez var.” (R.E. 53 Yaş) şeklinde anlatmaktadır. Su kaynağının bulunduğu alana ilişkin olarak benimsenen bu inanış sonrasında su kaynağının hemen yanı başında adak adamak için gelen kişilerin iki rekat namaz kılarak dileklerini isteyebilmeleri adına bir mescit yaptırılmıştır. Bağkonak kasabasında, Birvan köyündekinden

farklı olarak bir türbe olmamasına rağmen, bahsedilen asker veya komutanın kabrinin bu bölgede olduğuna ilişkin bir inanış bulunmaktadır.

Su kaynağının bulunduğu araştırma konusunu oluşturan her iki bölgede de su kaynağına ilişkin inanç algısının gelişmesinin ardından, bu inancın bir gereği olarak kurban kesme uygulaması ortaya çıkmıştır. Başlangıçta her iki bölgede de kurban kesme adeti suyun kesilmemesi ve sürekli olarak akmaya devam etmesi için uygulanırken, benzer şekilde suların belli dönemlerde akmaması neticesinde kurban kesilmesi ardından yeniden suların akmaya başladığına ilişkin inanç; çeşitli anlatımlarla sonraki kuşaklara aktarılmış ve neticede su kaynağına ve su kaynağının hürmetine çıktığına inandıkları zatlar adına kurban kesme adeti uygulamada yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

Pir-i Davut türbesi ve türbe yanında yer alan su kaynağı Birvan köylüleri ve çevre yerleşimler açısından ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyük önem taşımaktadır. Bu önem dolayısıyla yöre halkı minnet göstergesi olarak her sene bu alanda biri bireysel diğeri topluca olmak üzere kurban kesmektedir. Kesilen kurbanların bir kısmı daha çok Temmuz ayının ilk haftasına tekabül edecek şekilde köylülerin bireysel olarak gerçekleştirdikleri bir adet iken; Ekim ayının ilk haftasında ise köylülerin ortaklaşa gerçekleştirdikleri ve o yıl elde edilen hasada şükür, aynı zamanda hasadın gerçekleşmesine vesile olan su kaynağına ve su kaynağının çıkma vesilesi olarak gördükleri Pir-i Davut'a minnet için adanan Güz Öküzü kurbanıdır. Pir-i Davut türbesine ve yanında bulunan kaynak suyuna kurban adama adetinin ne zaman başladığına dair farklı görüşler olmakla birlikte yapılan görüşmeler neticesinde bu adetin en az 300-350 yıldır devam ettiği anlaşılmıştır. Kurban adama adeti ilk ortaya çıktığı zamanlarda bugün uygulanan şekliyle farklı bir inanış ve şekilde uygulandığı belirlenmiş olup, özellikle son 60-70 yıldır bugün uygulanan şekli ile uygulandığı tespit edilmiştir. Görüşmecilerin görüşleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Buna göre bir görüşmeci kurban adama adetinin başlama sürecini; *“Kurban kesme adeti 300-350 senedir yapılıyor. Daha önceden zaten köyümüz yokmuş. Şimdi yerleşim olan yerler “kom” diye ifade edilebilecek bir aile bir yerde diğer aile bir başka yerde olmak üzere toplam 6-7 aile imiş. Kimi Urfa Siverek'ten, kimi Erzincan'dan gelmiş. Dolayısıyla toplandıktan sonra kurban olayı başlıyor.”* (H.Ş. 65 Yaş) biçiminde ifade etmektedir. Kurban kesimi ilk ortaya çıktığı dönemlerde türbe ve kabri bulunan zata ilişkin iken, daha sonraki dönemlerde türbenin alt kısmında bulunan su kaynağının çıkış vesilesi olarak kabul edilen Pir-i Davut hürmetine köy ve çevre ahali için hayati öneme haiz olan su

kaynağına adanmaya başlanmıştır. İnanç anlamında olmasa bile uygulama noktasında kurban kesme âdetinde yaşanan bu dönüşümün temelinde su kaynağının kuruması neticesinde suyun yeniden gelmesi için yapılan çabaların ve yaşandığı ifade edilen olay ve anlatılan menkıbelerin önemli bir etkisi olmuştur.

Birvan köyünün içerisinde yer aldığı yörenin yaşam kaynağı olarak kabul edilen su kaynağına adanan kurban uygulamasının ilk olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte kurban kesme geleneğinin/inancının ortaya çıkışı farklı inanış, hikâye ve menkıbelerden anlaşılmaktadır. Su kaynağına minneti göstermek ve kesilmemesi ve yaşamın devam etmesi için bir şükür niteliğinde kesilen kurbanlar, yine suyun kesilmesi ya da azalması dönemlerinde yaygınlaşan inanışlardan kaynaklanmaktadır. Bu inanışların en yaygın kaynağı olarak benzer hikâyeler anlatılmakta ve yöre insanının bu inanışı benimsemesinin en önemli yapı taşının yaşanan olaylardan çıkarılan dersler olduğu anlaşılmıştır. Buna göre en yaygın inanış daha önceden var olan su kaynağının zamanla kesilmesi neticesinde ancak kurban kesilerek tekrar suyun geleceği inancıdır. Bu inancın kaynağını örnek anlatımlarda görüşmecilerin ifadelerinde görmek mümkündür. Buna göre; bir görüşmecinin, *“Büyüklerimiz diyordu ki, bir sene su kesilmiş. Keklikler gidip o kumun içinde debeleniyorlarmış. Köy susuz kalınca kurbanlar kesilerek suyun tekrar aktığını rivayet ediyorlar. Biz büyüklerimizden böyle biliyoruz. Artık bir adet gelenek olmuş adak kurbanı adıyla herkes kesiyor. 150–200 seneden beridir devam ediyor. Suyun kesilmesiyle birlikte minnet borcu olarak iki tane kurban vaat edilmiş. Biri yaz kurbanı diğeri de sonbahar kurbanıdır. Ben 67 yaşındayım. Babamızdan, dedemizden beridir devam ediyor. Sonbahar öküz kurbanı en az 150–200 seneden beridir kesin olarak var.”* (M.T. 67 Yaş) şeklinde dile getirdiği ifade, bu anlatım ve hikâyelerin en yaygın olanıdır. Yaygın olan inanışlardan bir diğeri de benzer şekilde önceki anlatımı doğrulamaktadır. Bir başka görüşmecinin anlatımında yansımasını bulan, *“Uzun süre kesmişler. Sonra bir ara demişler ki; “artık bunu kesmeyelim. Nedir? Her sene bu kadar kurban kesiyoruz. Zaten su geliyor.” Bir sene kesmeyince su kesilmiş. Bu gönülden kopmadır. Eskiden herkeste para bulunmuyordu. Para toplamışlar. Bir öküz getirmişler kesmişler. Su akmış, kanda akmış. Halen devam ediyor. Böylece öküz adağı kurbanı ortaya çıkmış”.* (V.Ş. 64 Yaş) görüşü ve inanışı da bahsedilen kurban kesme uygulamasının tamamen minnet duygusunun ifadesi olarak yapıldığını göstermektedir. *“O çevrede böyle bir su yok. Allahın bir*

hikmeti suyu yaratan, gönderen Cenab-ı Allah'tır. Köylü de Allaha bir minnet borcu olarak bu kurbanı kesiyor.” (H.Ş. 65 Yaş) Yazın özellikle Temmuz ayının ilk haftasında kesilen adak kurbanı ile Ekim ayının ilk haftası kesilen Göz Öküzü (Hasat Kurbanı) kurbanı arasında hem uygulanış açısından hem inanış açısından hem de toplumsallık açısından farklılıklar bulunmaktadır. Temmuz ayında kesilen kurban daha çok adanan adakların yerine gelmesi neticesinde Pir-i Davut türbesine kesilirken, Ekim ayında kesilen kurban türbe yanında bulunan su kaynağının kurumaması ve su kaynağının burada bulunması dolayısıyla şükür için kesilmektedir. Temmuz ayında kesilen kurban adak kurbanı olması hasebiyle kesilecek hayvanın büyükbaş ve küçükbaş olması bir fark oluşturmazken, Ekim ayında kesilen kurbanın köy halkının ortaklaşa alacakları büyükbaş bir hayvan olması gerekmektedir. Temmuz ayında kesilen kurban bir adak kurbanı olduğu için bireysel anlamda kişiyi bağlayan bireysel bir uygulama iken Ekim ayında kesilen kurban köylülerin tamamının ortaklaşa bir şekilde bir araya gelerek kestikleri bir kurban olması dolayısıyla toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Görüşmecilerin ifadeleri bu farklılıkları gösterir niteliktedir. *“Yazın kesilen bireysel kurbanın; çocuk olması, dileğinin yerine gelmesi dolayısıyla adakla bir alakası yok. Sadece o suya minnet borcu olarak kesilir kurbanlar. Bireyseldir. Başka zamanlarda gidip adak kurbanı kesilir ama bu iki kurbanda adak yoktur. Benim çocuğum üniversiteyi kazandı. Ben sunu keseceğim diyor. Hastalığım geçerse keseceğim diyor. Öyle bir adak olabiliyor. Ama o kesilen hasat kurbanı ve güz öküzü kurbanı dışındadır. Çevre köylerden de gelip kesiyorlar. Ziyaret olduğu için. Güz öküzü kurbanı zamanı gelince köy muhtarı veya dernek başkanı veya köy heyeti bir araya gelerek; birini görevlendiriyorlar. Liste ile bu seneki ekonomik şartlara göre, ne kadar para toplanacak karar veriyorlar. 20 ya da 25 lira mesela. Her evden aşağıdan yukarıya doğru toplanıyor. Geliyorlar Elazığ'a öküz artık zor bulunduğu için 5-6 tane küçükbaş hayvan alıyorlar. Bulgur, yağ alıyorlar. Kazanlar var pişiriyorlar. Köydeki herkes çağrılıyor. Köylü kabını getiriyor. Listede ismi olan çağrılıyor. Sıra ile kurbandan payını alan evine gidiyor. Para vermeyen kurban alamaz mı? Para vermemiş ama bakracını götürmüş kurbanını muhakkak alıyor. Sen para vermedin. Sana kurban yok şeklinde bir durum yok. Sonbahar kurbanı da böyle oluyor.” (M.T. 67 Yaş)*

Bağkonak köyünde bulunan su kaynağı da bölgenin yaşam kaynağı olması dolayısıyla zaman içerisinde yöre insanı tarafından kutsallaştırılmıştır. Kazandırılan bu kutsiyet su kaynağına ilişkin olarak bir inanç alanının oluşmasına sebep olmuştur. Bu inanç alanı su kaynağına adak adama ve su

kaynağının yaşam kaynağı oluşu dolayısıyla bir şükür kurbanı kesme anlamına dönüşmüştür. İlk olarak yerleşim alanı olmaya başladığı dönemlerde yöre insanının şükür amaçlı kestikleri kurbanlar, sonraki yıllarda kaynağa kutsiyet verilmesi neticesinde; çocuğu olmayanların, işe girmek isteyenlerin ve çeşitli istekleri olanların adak adadığı bir yer haline dönüşmüştür. Yöre insanı için su kaynağı yıllardan beri varlığı dolayısıyla bir şükür vesilesi iken suyun belli dönemlerde kuruması sonrasında, suyun sürekli akması için yılın belli dönemlerinde kurbanların kesildiği, kesilen kurbanların kanlarının suya akıtıldığı ve kurban kanının aktığı topraktan su fişkırdığına inanılan bir inanç alanı ve uygulamasına dönüşmüştür. Yörede su kaynağının kutsiyet kazanması ile ilgili olarak anlatılan hikâyeler bu tip inanç alanlarının oluşmasına kaynaklık eden hikâyelerle benzerlik taşımaktadır. Su kaynağına kurban adama, yerleşim başladığı zamanlarda uygulanan ve sadece yerleşimcilerin bir âdeti iken suyun bir dönem kesilmesi neticesinde kurban adama uygulaması suyun kesilmemesi ve su kaynağına minnet göstergesi olarak daha net ve sürekli bir uygulamaya dönüşmüştür. Yöre insanının bu yönde anlattığı; “1963 yılıydı sanırım. Biz 6–7 yaşındaydık. Burada su kesildi. Pek farkında değildik ama bizi bacaklarımızdan tutar, açtıkları küçük deliklerden suya batırılırdı. Biz zannederdik ki bir festival var veya şenlik var. Meğer burada su kesilmiş. Köyümüzden “Çerçi Fatması (köyün ileri gelenlerinden birinin kızı)” dediğimiz bir kadına: “Rüyasında demişler ki suyunuz kesildi. Eğer ahırındaki danaları kurban edersen su gelir. Kadıncağız hiçbir şey demeden o günün yetkililerine, köyün ileri gelenlerine ahırındaki hayvanları temsil eder (Tam hatırlamıyoruz 9 tane falan)”. Hayvanlar kesilip de yüzülmeye başladığında burada herkes şahit olmuş. Suyun geldiğine. Bu olay 1963–1964 senesinde oldu. Bu olay internet sitemizde de anlatılır. Süleyman Demirel Üniv. Jeoloji Müh. Bölümünün de yaptığı tetkiklerde suyun nereden geldiği belli değil.” (K.E. 53 Yaş), “O dönemde (1963–64) deve ve sığır kesildi su gelsin diye.” (R.T. 54 Yaş) ve “Bu adet 30–40 senedir olan bir şey değil. Ben 92 yaşındayım. Öyle rüya falan yok. Hep varmış bu su. Halk sayısı artınca tanındı. Anlatılan rüya yok. Çok eskiden kesilmişse de su ben yoktum bilmiyorum.” (S.İ. 92 Yaş) biçimindeki olaylar bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bağkonak Sugözü; Kaynaktan gelen su ve hemen solunda kurban kesiminde kanın toprağa akmaması için özel kanalın yapıldığı kurban kesim yeri.

Birvan Başpınar; su kaynağının çıktığı alan

Kurban kesme uygulaması da türbe oluşumu ve yatır olduğuna ilişkin inançların yaygınlaşmasında olduğu gibi rüya görme hadiselerinin ardından

gerçekleşmektedir. Bu bakımdan birbirine benzer tarzda suyun kaynağına kurban adama biçiminde gelişen uygulama her iki bölgede de benzer biçimde başlamasına rağmen özellikle Bağkonak kasabasında sonraki zamanlarda daha çok dilek isteme ve istenen dileklerin oluşlarına bağlı olarak adak kurbanı kesme biçimine dönüştüğü görülmektedir. Birvan köyünde de benzer biçimde şükür kurbanı dışında adak kurbanı uygulaması var iken, bu uygulama özel dilek ve isteklerin olması ardından kesilen bir kurban olma niteliğinden çok, köyde ve yörede yaşayan ailelerin bireysel anlamda minnetlerini bildirdikleri bir inanış uygulaması biçiminde uygulanmaktadır. Kurban kesimi sırasında farklılaşan uygulamalardan bir diğeri ise, Birvan köyünde kurban kesimi esnasında kurbanların, su kaynağına uzak olan alanlarda kesilmesine rağmen, Bağkonak kasabasında kesilen kurbanların kanlarının suya akması amacıyla su kaynağının kenarında kesilmesidir. Bağkonak kasabasında kurban kanlarının suya akıtılabilmesi ve bu esnada kanın toprağa düşmemesi için (toprağa düşen kanın topraktan su çıkmasına neden olduğuna inanılmaktadır.) kan akıtılacak bir su yolu yapılmış ve kesilen kurbanların kanları bu kanaldan akarak bölgede suyun akışı boyunca kanlı bir şekilde akmaktadır. Birvan köyünde su kaynağının çıktığı alan daire biçiminde büyük bir havuz ile çevrilerek suyun dolması ve havuza bağlı kanaldan motopomplar vasıtasıyla çevreye ulaşması sağlandığından kesilen kurbanların kanlarının kaynağa akışı engellenmektedir. Kesilen kurbanların kanlarının suya akıtılmaması uygulaması sadece suyun temiz kalması düşüncesinden kaynaklanmamakta ayrıca suya kan akıtılmamasının bir inanışa dönüştüğü de yapılan görüşmelerde bir görüşmecinin “*Mübarek zatlar olduğu söylenen karı-koca sugözüne yani Başpına suyuna giriyor. Etraflarını yılanlar sarıyor ve bu karı-kocayı sokuyorlar. Suyun içi kana bulanıyor ve bu nedenle o zamandan bu yana orada kesilen kurbanların kanını suya akıtmak uygun görülüyor*” (A.E. 64 Yaş) şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır. Bağkonak kasabasında ise su kaynağı dağın eteğinden doğmakta ve sürekli açık olan birkaç musluktan küçük bir havuza ve oradan ise kanallar vasıtasıyla çevreye ulaştırılmaktadır. Özellikle suya kan akıtılması adetinden dolayı suyun kan akıtılacak olan kanalı özel olarak kurban kesim alanının yanından geçirilmektedir. Buradan olarak mevcut şartlar ve imkanların inancın uygulamasını değiştirip dönüştürdüğü veya oluşturulan imkanlar vasıtasıyla inanç uygulamalarının sürdürülmeye devam ettirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür.

Kurban adama uygulaması geliştirilen inancın temel göstergesi durumunda iken kurban kesme uygulaması dışında farklı inanç uygulamalarının ortaya çıktığı yapılan araştırma kapsamında gözlenmiştir. Özellikle kutsallaştırılan alanda belli bir ağacın kutsal sayılması, dilek isteklerin benzer şekilde bu ağacın dallarına bağlanan bez, çaput ve ip parçaları ile yapılması; ayrıca bahsedilen bu ağacın altında mum yakılması şeklinde ortaya çıkan uygulamalar da araştırma konusunu oluşturan her iki yörede de gözlemlenen inanç uygulamaları olarak dikkat çekmektedir.

Birvan Başpınar; Mum yakarak dilekte bulunan bayanlar.

Birvan köyünde, Pir-i Davut türbesi yanında duvarla çevrilmiş bir alanda bulunan ağaç dallarına bez, çaput ve ip parçalarının bağlandığı yapılan gözlemlerde tespit edilmiştir. Bu ağacın kökünün çıktığı yerde ise ağacın kökünü korumak ve mum yakabilmek amacıyla el yordamı ile yapılmış olan bir çevirme dikkat çekmektedir. Türbeyi ziyaret eden kişiler bu ağacın başına gelerek dileklerini dilemekte eğer varsa bez veya ip parçalarını ağacın dallarına bağlamakta, ardından bahsedilen ağaç kökünde oluşturulan küçük çevirme

içerisinde mum yakmaktadırlar. Ağaç kökünde mum yakıldıktan sonra İslami ritüellere uygun olarak eller açılarak dua edilmekte, daha sonra sağ el kalbin üzerine götürülerek kısa bir tefekkürün ardından eller yüze sürülmekte ve ritüel tamamlanmaktadır. Türbe içerisinde gelen ziyaretçilerin namaz kılacakları küçük bir oda bulunmakta bu odada seccadeler dikkat çekmektedir. Namaz kılınması için yapılan bu odadan açılan kapı ile sandukanın olduğu esas türbe odasına girilmektedir. Sandukanın bulunduğu oda duvarlarında Hz. Ali'yi betimleyen resimler ve on iki imam şeceresi çerçevesi bir şekilde bulunmaktadır. Sanduka odasında ayrıca kitaplık diyebileceğimiz küçük bir sehpa üzerinde Alevilik inancını anlatan kitaplar ve Yasin-i Şerif ve Amme cüzlerini barındıran Kuran-ı Kerimler bulunmaktadır. Sanduka baş tarafına bir sarık gelecek şekilde dizayn edilmiş olup üzeri yeşil örtülerle kaplanmıştır. Sanduka etrafında tavaf şeklinde dönülerek yapılan türbe ziyaretinin yapılabilmesi için sanduka duvarlara dayanmadan odanın ortasında yer almaktadır. Türbeye gelen ziyaretçiler, sanduka yanında duaların tamamlamalarının ardından sanduka etrafında yere çömelerek üç defa dönmektedirler. Bu dönüş esnasında sanduka başucuna geline her seferde “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” denilerek sanduka başucu öpülmektedir. Tüm bu ritüeller özellikle yaşlı ziyaretçiler tarafından dikkatle uygulanmaya çalışılırken, yaşı daha genç olan ziyaretçilerin daha çok türbede Fatiha duasını okudukları ve ziyaretlerini tamamladıkları gözlenmiştir.

Bağkonak kasabasında ise, kurban kesme uygulaması daha çok adak kurbanı biçimine dönüştüğünden ve bir türbe yapılıncası bulunmamasından dolayı ritüeller Birvan köyünde olduğundan farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Ağaç kültü bu yörede de etkisini göstermekte ve su kaynağının çıktığı dağın yamacında, su kaynağının yaklaşık 70 metre yukarısında yöre insanı tarafından “Ufa Ağacı” olarak adlandırılan bir ağaca bez, çaput ve ip parçalarının bağlandığı gözlenmiştir. Yine Birvan köyünde olduğu gibi bu ağacın kökünün çıktığı alanda mum yakıldığı fakat mum yaktıktan sonra dua edilmediği gözlenmiştir. Fakat mum yakma ve çaput bağlama biçiminde ortaya çıkan inanç uygulamasının aslında yöre halkı tarafından benimsenen ve başlatılan bir uygulama olmadığı, daha çok yöreye adak adamak üzere gelen yabancılar tarafından yaygınlaştırıldığı yapılan görüşme ve gözlemlerden net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yöre halkının bu tip uygulamaların yöreye ait bir inanç uygulaması olmadığına ve gelen ziyaretçiler tarafından yaygınlaştırıldığına olan inançlarını yapılan görüşmelerde “*Dışarıdan gelenler ağaca çaput bağlıyorlar*

ama bizim köylü geleneğimizde çaput bağlama olayı yok. Bağkonak'ta çaput bağlama olayı kesinlikle yok. Mum dikme dışarıda yapıyor. Bu Türklere gelen Şamanizm geleneğinden kaynaklanıyor. Şaman kültü derler. O şekilde kalan bazı inanışlarımız var.” (K.E. 53 Yaş) ve “Aslında mum dikme bizim Orta Asya'daki Şamanların âdeti Sünni âdeti değil ama ayırım yok. Vatandaş adağa inanıyorsa gelip kurbanını kesiyor. Herhangi bir mezhep yok burada. Halk kendi kendine bu olayı oluşturmuş gelenek oluşmuş. Gelenek inanca karışmış Eski Türklere olduğu gibi. Eskiden mum dikilir, bez bağlanırdı. Sonra dini görevliler mum ve çaput bağlama işini kaldırttılar. İkna yoluyla mum dikme olayını kaldırdılar. Şimdi sadece kurban kaldı.” (M.K. 55 Yaş) biçimindeki ifadeleriyle net bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Bağkonak kasabasında türbe şeklinde bir alan olmadığından gelen ziyaretçilerin dilek dileyebilmeleri için yöre halkı tarafından 30 metre kare civarında bir mescit yapılmıştır. Bu mescit içerisinde sadece Kuran-ı Kerim ve İslami hatlar duvarları süslemektedir. Bu yöreye adak adamaya gelen ziyaretçiler bu mescit içerisinde iki rekât namaz kıldıktan sonra dua ederler ve bu esnada dileklerini dilerler. Adak adama ritüeli bu şekilde tamamlanmış olur.

Eski Türk inanışlarının izlerini görmek bakımından birbiri ile çok ciddi benzerlikler barındırmasına rağmen araştırma konusunu oluşturan her iki yörede farklı mezheplere mensubiyet taşıdığından dolayı özellikle İslâmî ritüelleri uygulama noktasında farklılıklar göstermektedir. Bu ritüel farklılıklarına rağmen her iki inanç alanı da birbirinden farklı mezheplerdeki kişileri bir araya getirme bakımından benzer bir nitelik taşımaktadır. Her iki alanda da ritüeller ve uygulamalar noktasında kişiler birbirlerinden ayrılıyor olmalarına rağmen, mezhep ayırımı gözetmeden çevredeki halkın tamamının bu iki inanç alanına da sahip çıkıyor ve kabul ediyor olması oldukça manidardır.

Birvan köyü halkının Alevi mezhebine mensup olduğu bilinmektedir. Ancak Pir-i Davut türbesi sadece Alevi mezhebine mensup kişiler tarafından değil ayrıca Sünni mezhebine sahip kişiler tarafından da aynı kutsallıkta kabul edilmektedir. Köy halkının düzenlediği başta Güz öküzü kurbanı olmak üzere yazın gerçekleştirilen adak kurbanına da çevre yerlerden ve illerden pek çok Sünni mezhebine inanan kimse de katılmaktadır. Birvan köyünün Alevi köyü olmasına rağmen Pir-i Davut ve yanındaki Başpınar su kaynağına ilişkin inanç Sünniler tarafından da kabul edilmektedir. Bu durumu görüşmecilerin; “Adak için kurban kesenlerin % 90'ı dışarıdan, çevreden, başka yerlerden gelenlerdir. Ulupınar (Birvan)'lılar pek kesmez. Ancak % 10'dur. Burada ayırım

yok o gün yani hasat kurbanında herkes Alevi ya da Sünni olsun gelip kurban kesiyor. Oraya gelenlerin % 40'ı Sünni kardeşlerimizdir. Onlarda kesiyor. Çevre köyler, Keban, Elazığ'dan gelenler var.” (M.T. 67 Yaş) şeklindeki ifadelerinde görmek mümkündür. Adak adayan kişiler kestikleri kurban etini pişirirler ve gelen adağı olmayan kişileri sofralarına davet ederek misafirleri ile birlikte yerler. Sonbaharda “Öküz Adağı” kurbanında ise, köylü ortak hayvan alıp türbede hazır olan kazanlarda pişirir yemekler köylülere ortak bir şekilde dağıtılır. Adak sahibi kişi sofrasına misafir almayı bir onur kabul eder. Yemek yeme esnasında kurban sahibi çevrede yemek yiyecek kişileri toplar misafirler başköşeye otururlar kurban sahibi ailecek ikramda ve hizmette bulunur. Yemek esnasında farklı mezhepteki kişiler birlikte yemek yerler. Yemek esnasında farklı mezhepteki kişiler gayet iyi bir şekilde anlaşmakta ve ortak bir geçmişi paylaştıklarına ilişkin hayat hikâyelerini birbirlerine anlatmaktadırlar. Yemekten kalkan kişiler “Allah var etsin”, “Allah kesenizi dolu etsin”, “Allah kabul etsin” şeklinde ifadelerle kurban sahibini onore etmektedirler. Yemek sonrası misafir olduğumuz kurban sahibi suni mezhebe bağlı kişilerin sofrasına gelmelerinden dolayı duyduğu mutluluğu “Beni çok mutlu ettiniz Kebanlılar” biçiminde dile getirmiştir. Yemek sonrası gelen misafirler kurban sahibi için dua ederler. Ve ölmüşler için Fatihalar okunur. Yemek sonrası yapılan dua: “Allah var etsin, bereket versin, Adak sahibine kaza vermesin ölmüşlerin ruhuna el Fatiha” biçiminde yapılmaktadır.

Bağkonak kasabasındaki inanç alanı Birvan köyünden farklı olarak Alevi mezhebine bağlı kişiler için bir çekim merkezi oluşturmamaktadır. Yapılan görüşmelerde yöre halkının bu inanç alanına mezhepsel bir değer atfetmemesine rağmen, adak adamaya gelen kısmi Alevi inancına mensup kimseler olmasına rağmen daha çok Sünni mezhebine mensup kişilerin buraya geldikleri anlaşılmıştır. Bu durumu ise yapılan görüşmelerde görüşmecilerin “*Alevi köylerden buraya gelmezler.” (R.T. 54 Yaş)*, “*Bende Alevileri görmedim. Ama Rumlar geliyordu. Burada kiliseler var. Cumhuriyete kadar Rumlar buralarda yaşıyorlardı. Alevi köylerden gelen olur ama adak kesmezler.” (K.E. 53 Yaş)* ve “*Herhangi bir mezhep yok burada.” (M.K. 55 Yaş)* Bağkonak köyündeki kurban adama âdeti Birvan köyündeki kurban adama âdetine benzer uygulamalar ve inanışlar taşınmasına rağmen bazı noktalarda, farklılaşmalar görülmektedir. Bağkonak'daki uygulamada adak adayanlar kendi kestikleri kurban etini yememektedirler. Ancak Birvan'daki uygulamada adak adayanlar kendi kestikleri kurban etini yiyebilmektedirler. Bağkonak'da adak adayan diğer

kişiler kestikleri kurban etini diğer kurban kesen kişilere dağıtmakta ve böylece herkes kesilen kurban etini yiyebilmektedir. Birvan'da ise, adak kurbanı kesen kimseler kurban etini hazırlayarak gelen misafirlere ikram etmekte ve adanan kurbanlar o gün gelen herkes tarafından tüketilmektedir. Her iki uygulamada da adanan kurbanlar, kesildiği gün tüketilmekte ve paylaşılmaktadır. Bağkonak'da yörede bulunmalarına rağmen Alevi mezhebine mensup kişiler bu adeti benimsememiş iken, Birvan'daki uygulamada Sünni mezhebine mensup kişilerde bu yöredeki kurban kesme adetini benimsemişlerdir ve katılmaktadırlar.

Türk Halk kültürü, Türklerin göçleri neticesinde yerleştikleri, devlet kurarak hâkimiyet kurdukları tüm alanları kapsamaktadır. Türk halk kültürü, Anadolu'da yaşamlarını sürdüren toplulukların yüzyıllardır kendi dil, kültür, beğeni ve gelenekleriyle oluşturdukları kültürün ortak adıdır. Bu kültür toplumun duygu, düşünce ve beğenileriyle tarihten günümüze süzülerek taşınmış ve toplum, insan ve doğa gerçeği ile şekillenmiştir (Artun, 2002:5). Anadolu'ya göç eden topluluklar yüzyıllar öncesinden kendilerine özgü inanışları, töreleri, gelenekleri, sanatları beraberlerinde getirmişlerdir. Bunlardan bazıları aynen saklanmış, bazıları da Anadolu kültürü içerisinde yeniden oluşturulmuştur. Halk kültürü ürünleri bir milletin milli kimliğini belirleyerek, oluşturdukları toplumsal yapının ortak kabullerini kabul ederek kendilerine özgü gelenekler yaratırlar (Yıldırım, 1998: 37). Yaratılan bu gelenekler belli kültür çevrelerinde yaşayan insanlar açısından çeşitli değer alanları oluşturmaktadır. Ancak bu değer alanları yaşanan sosyo-kültürel değişimlerden etkilenecek sürekli yenilenen ve farklılaşan bir yapı arz etmektedir. Bu değişimin en önemli etki alanlarından biri de küreselleşme olarak adlandırılan ve dünyayı yaygın benzerlikleri içeren bir değerler alanına çevirdiği algısı yaratılan olgudur. Küreselleşme olgusu her alanda kendini gösteren bir etki alanına sahip olduğu gibi gelenek, değer ve inançların biçimsel ve niteliksel anlamda değişmesine etki etmektedir. Araştırma konusunu oluşturan her iki yörede de küresel kültürün bu değiştirici etkisi kendisini farklı göstergelerle belli etmektedir.

Bağkonak Sugözü; Festivale dönüşen uygulamalar sırasında oluşan Pazar.

Birvan köyünde gerçekleştirilen kurban kesme âdeti yıllardan beri uygulama noktasında pek bir farklılık göstermeden devam etmektedir. Zamanın ve toplumun değişim ve dönüşümleri göz önüne alındığında farklılıkların daha çok kurban kesmenin uygulaması noktasında olmayıp, kurban kesme âdetinin içeriğinin ve toplumsal yansımalarının değişmesi şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Bu yansımaların en önemlisi yerel kültürlerin ulusal kültürler karşısında galibiyetini ilan eden küreselleşme sürecinin etkisiyle kurban kesme âdetinin birbirinden uzakta olan köylüleri bir araya toplayan ve köyün tanıtımına katkıda bulunan, köy derneği tarafından bir sivil toplum çalışmasına dönüştürülen, internet ve medya aracılığıyla duyurulan bir karnaval (festival) biçiminde bir birliktelik ve toplantı havasına büründürülmüş olmasıdır. Yaşanan bu farklılıklar görüşmeciler tarafından da, “300 yıl önce nasıl yapılıyorsa şimdi de aynen devam ediyor. Ritüellerde, yapılanlarda hiçbir farklılık yok olan gelenek aynen devam ediyor.” (H.Ş. 65 Yaş) “Eskiden pazarcı, kitapçı yoktu. Köylü de vardı, dışarıdan gelenler de vardı. Kalabalıktan dolayı ticaret için geliyorlar. Eskiden müzikte yoktu. Şimdi onlar farklılaştı. Teknoloji ile birlikte şartlar değişti ama 300 senelik gelenekler ve yapılanlar değişmedi” (M.T. 67 Yaş) biçiminde dile getirilmiştir. Günümüzde yüzyıllardır devam eden bu gelenek ve inanış köyün tanıtımı, köylülerin bir araya gelebilmesi, köyün ticari anlamda canlanması bakımlarından bir fırsat olarak görülmektedir. Araştırma

kapsamında yapılan gözlemler neticesinde kurban kesme uygulamasının bir festival kapsamında değerlendirildiği tespit edilmiştir. Türbe ve su kaynağının olduğu mesire alanı kurban kesme uygulaması sırasında büyük kalabalıklar tarafından doldurulmakta, bu kalabalıklara hizmet vermek isteyen seyyar satıcıların bu toplanmayı bir fırsat olarak değerlendirdiği gözlenmiştir. Festival alanına hemen girişte açılan tanıtım standında yöreye ilişkin yayınlar, farklı kitaplar, Alevi inancını anlatan kitap ve yayınlar, Alevi inancına ait müziklerin yer aldığı kaset ve cd'ler yer almaktadır. Ancak bu stant da yapılan ortak müzik yayınında, Alevi halk türküleri olduğu gibi pop müzik, yabancı parçalar ve kolbastı gibi farklı kültürlere özgü müziklerinde çalındığı gözlenmiştir.

Bağkonak yöresinde bulunan su kaynağına kurban adanması inancı uygulama açısından fazla bir değişime uğramamasına rağmen, kurban adama âdetinin zamanının ayarlanması, gelenlerin geliş amaçları, köyün ve yörenin tanıtım aracı olarak kullanılması, bir festival veya şenlik havasına sokulması ve zayıflayan toplumsal ilişkileri; birbirini uzun zamandır görmeyen kişileri bir araya getirmesi dolayısıyla fonksiyonel bakımdan farklılaşmış ve değişime uğramıştır. Bağkonak bölgesinde de yüzyıllardır devam edile gelenek, küreselleşen kültürel etkiler sebebiyle uygulanan inaniş yörenin tanıtılması ve bölge ekonomisinin canlanması için bir fırsat olarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamıyla kurban kesilme dönemlerinde su kaynağı kenarında Sugözü festivali adıyla toplanılmaktadır. Görüşülen kişilerin; *“Pazarcılık yapıyoruz. Her sene buraya geliyoruz aynı aile. Her sene yerimiz burası, festival oluyor burada. Bizim geliş amacımız ticaret, pazarcılık için geliyoruz biz. Aşağı yukarı beş senedir geliyoruz buraya. Bu sene kalabalık az geçen sene ve ondan önceki sene iyiydi. Biz adak sahiplerine eğlence gibi oluyoruz. İşini bitiren geziyor ve rahatlamış oluyor.” (R... 28 Yaş)*, *“İşte festivale renk katıyoruz. Geçen sene daha iyiydi. Bu sene belli bir şey yok şimdilik. Gezmeye gelenlerde, adak kesmeye gelenlerde alışveriş yapıyorlar.” (A.S. 20 Yaş)*, *“Pazarcılar 8–10 yıldır geliyorlar. Eskiden yoktu böyle bir şey. Şimdi ulaşım imkânları ve araçlar arttığı için pazarcı, seyyar satıcı çoğaldı. Tabi kalabalığı görünce ticarete akla geliyor. Onların da öyle bir yan geliri var.” (M.K. 55 Yaş)*, *“Burada ne olduğunu bilmiyorum. Özgüney'den (Yalvaç'a bağlı köy) geldim. Ben sadece satış için geldim. Her sene geliyorum. Piknik yaparlar, alışveriş yaparlar.”* Ve *“Ben Yalvaç'tan geldim. Net olarak bilmiyorum. Ama suyun çıktığı için kurban kesiliyor. Benim amacım sadece satış yapmak. Başka bir amacım yok. Hemen hemen her sene gelirim. Son iki senedir ne esnaf var doğru dürüst ne de halk var. Çünkü Isparta Rus Pazarı,*

Eğridir Bular Pazarı bir de Sugözü yani burası çakıştı tarih olarak. Esnaf ve halk dağılıyor. O yüzden pek kalabalık olmuyor. Hemen hemen her kasabada ve ilçede bu yörede bu tip festivaller oluyor. Bu da bizim için bir kazanç kapısıdır.” (S.T. 40 Yaş) şeklindeki anlatımlarından, düzenlenen festivalin yöre için önemli bir ekonomik fırsat yarattığı anlaşılmaktadır. Bağkonak kasabasında festival alanının Birvan köyüne göre daha gelişmiş olduğu ve satılan malların ekonomik amaçlı ve popüler kültür araçlarından oluştuğu gözlenmiştir. Festival alanında yörenin tanıtımını yapan yayınlar dışında, yöreye özgü hediyelik eşyalar, farklı markaların yiyecek, meşrubat ve çikolata ürünleri, giyecek eşyaları, takılar ve çocuklar için seyyar oyuncakların yer aldığı tespit edilmiştir. Bu anlamıyla özellikle Bağkonak kasabasındaki kurban kesme adeti yöre insanı için çok ciddi bir kazanç kapısı olarak algılanmaktadır. Yöredeki bu algılayış Bağkonak dışında da farklı festival ve şenliklerin ortaya çıkmasının yolunu açmaktadır. Festival ve şenlik haline dönüşmesi de bu algılamadan kaynaklanmaktadır.

Benzerlikleri itibariyle her iki uygulamada da bir şenlik ve festival havası yaratılmaya çalışılmasına rağmen, bildik festival alanlarından farklı olarak inanç alanı olması hasebiyle şenlik alanları sadece insanları bir araya getirme, kurban adama uygulamasını rahat bir şekilde yerine getirme ve yörelerin tanıtımına katkıda bulunma aracı olarak fonksiyon ifa etmektedir. “*Biz burada klasik festivaller gibi müzik, eğlence, konser yapmıyoruz. Sadece halkın rahat hareket etmesi için alt yapıyı hazırlıyoruz. Çünkü bu bir inanç haline gelmiş. Herkes inancına göre yaşıyor. Biz sadece inancına alt yapı oluşturuyoruz. Neye inanıyorsa o inandığı gibi yaşıyor bizde ona yardımcı oluyoruz. Burası inanca yönelik festivaldir. Belli bir katkımız yok. Halk kendisi katılıyor. Kendiliğinden bu inancını yerine getiriyor. İnanca yönelik olarak bir araya geliyorlar.” (M.K. 55 Yaş)* şeklindeki görüşmeci ifadesi bu anlayış ve algılayışı göstermektedir. Her iki yörede de bahsedilen kurban kesim zamanları eski zamanlardan itibaren belli dönemlere rastlamasına rağmen, özellikle yurt dışındaki yöre halkının da bu geleneği yerine getirmesine zemin hazırlamak maksadıyla Bağkonak kasabasında belediye ve dernek vasıtasıyla; Birvan köyünde ise kurulan köy derneği vasıtasıyla yapılacak olan festival ve kurban kesim zamanları döneme ve şartlara göre ayarlanmaktadır. Bu zaman ayarlamasının yapılma nedenlerini bir görüşmecinin “*Genel etkinlik Ekimin ilk Pazar günüydü. Ramazan ayına denk geldiğinden dolayı biz Ağustos’un ilk Pazar gününe aldık. Birde gurbetçilerimiz görmüyordu. Şimdi böylece görmeye başladılar.” (M.K. 55*

Yaş) biçimindeki ifadesinden anlamak mümkün görünmektedir. Bu durum ise, inanç alanları günümüz şartlarında kendi zamanının nitelik ve imkânlarına uydurulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Araştırma konusunu oluşturan her iki inanç bölgesinde de genç nüfusun, inaniş ve uygulama noktasında kendilerine göre yaşlı olan nüfusa oranla daha az bilgiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Genç yöre halkı için bu adetlerin devamı ve uygulanması daha çok festival görüntüsü dolayısıyla önem arz etmektedir. Yapılan görüşme ve gözlemler neticesinde genç nüfus içerisinde yer bulan kişilerin ancak evlendikten sonra çocuk sahibi olma ile birlikte bu inaniş kendilerinden sonraki kuşaklara aktarma kaygısı taşımaya başladıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla nispeten yaşını almış yöre halkı için sadece bir inaniş olmanın ötesinde gençlere ve sonraki kuşaklara aktarılması gereken bir gelenek iken gençler arasında daha çok bir araya gelmeyi sağlayan ve festival fonksiyonu ifa etmesi dolayısıyla önem taşımaktadır.

Her iki yörede de kitle iletişim araçları bahsedilen inaniş ve uygulamaları ve yörenin tanıtımı bakımından oldukça yaygın şekilde kullanılmaktadır. Özellikle internet siteleri aracılığıyla su kaynaklarına ve yöreye ilişkin uygulama ve inanişler tanıtılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca tüm bu inaniş ve uygulamalar beraberinde birlik ve beraberlik duygusunu da arttırmış ve yörelere ait sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Birvan köyünde, uygulama ve ritüellerde yaşanan farklılaşmaya ve zamanın değişim ve dönüşümünden nasibini almış olmasına rağmen kurban adama ve güz öküzü törenlerinde köylülerin bu uygulamaya ilişkin çeşitli toplumsal kurallar ve ritüeller geliştirdikleri tespit edilmiştir. Bu uygulamaların en önemlisi kurban kesimi sırasında türbe ve çevresinde oluşmuş olan mesire alanı içerisinde köy ahalisini oluşturan ailelerin her birinin yerinin yıllardan beri belirlenmiş olduğudur. Kurban kesme uygulaması boyunca tüm aileler kendilerinin mensubu buldukları aileye ait olan alana konabilmektedir. Görüşmeciler, “*Herkesin o gün için yeri bellidir. Kimse kimsenin yerine konamaz.*” “*Şu anda Ulupınar’lı olan her ailenin oturacağı yer bellidir.*” (M.T. 67 Yaş) şeklindeki ifadeleri ile bu kural ile ilgili hassasiyetin önemine işaret etmişlerdir.

SONUÇ

Anadolu coğrafyasının Türkleşmeye ve İslamlaşmaya başladığı, ilk yerleşimcilerin bölgeye geldiği andan itibaren, eski Türk inancının izlerini taşıyan inanç uygulamalarının izlerini Anadolu'da pek çok yörede görmek mümkündür. Bu inanç uygulamalarının en önemlisi ise yerleşilen yörede, yerleşmek için seçilen mekânın daha çok bir su kaynağı kıyısında olması, bu su kaynağına kutsallık atfedilmesi, su kaynağının bulunduğu alandaki bir dağ, ağaç veya burada öldüğüne inanılan bir dini ya da tarihi şahsiyetin bu kutsallığı güçlendirmesi biçiminde ortaya çıkan uygulamadır. Bu uygulamanın izlerini araştırma konusunu oluşturan her iki inanç alanında da görmek mümkündür. Her iki alanda da su kaynağına atfedilen kutsallık, beraberinde su kaynağının çıktığı bölgedeki dağ, ağaç, dini veya tarihi bir şahsiyete dayandırılmaktadır. Bu anlamıyla her iki inanç alanı da benzer nitelik taşımaktadır.

Atfedilen kutsallıklar daha çok sözel kültür araçları olan menkıbeler, hikâyeler ve inanç temelli anlatımlar yoluyla aktarılmaktadır. Araştırma konusunu oluşturan her iki yörede de kutsallığın ve inanç uygulamaları aktarımının sözel kültür ürünleri ile sağlanmış olması öne çıkan benzerlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kutsallık atfedilen coğrafi alanların en önemli özelliği, bu alanların hürmetine oluşturulmuşuna inanılan bir zatın, mekânın sahibi olarak algılanması ve bu algılamadan olarak zat'a ait bir türbe ya da bir ibadet yerinin yapılarak kutsiyetin arttırılmasıdır. Bu tip türbe ve benzeri mekânlar ayrıca inancın ve inanç uygulamalarının aktarımını ve sürekliliğini sağlamaktadır. Araştırma konusunu oluşturan her iki inanç alanı da benzer şekilde türbe ve ibadet yeri biçiminde bir mekân ile kutsallığı arttırılan ve aktarımı sağlanan alanlar olarak dikkat çekmektedirler.

Kutsallık atfedilen mekânlar, çoğunlukla yaşamın devamını sağlayan alanlar olmaları dolayısıyla, bu alanlara ve mekânın sahibi olduğuna inanılan zatların hürmetine var olduklarına ilişkin geliştirilen inanç, süreç içerisinde hem coğrafi alana hem de bu alanda olduğuna inanılan kutsal kişiye dair çeşitli inanç uygulamaları gelişmesine sebep olmuştur. Bu uygulamaların en önemlisi ise, mekâna ve mekânın varlığını borçlu olduğuna inanılan kutsal kişiye şükür için kesilen kurban uygulamasıdır. Araştırma konusunu oluşturan her iki yörede de su kaynağına ve su kaynağının varlık sebebi olarak algılanan zatlara ilişkin kurban adama uygulaması görülmektedir. Her iki yörede de başlangıçtan

itibaren suyun kesilmemesi ve suyun sahibi olduğuna inanılan kutsal kişilerin hürmetine yılın belli dönemlerinde kurban kesme törenleri düzenlenmektedir. Ancak her iki alanda da kültürel anlamda yaşanan değişim ve dönüşümler neticesinde kurban adama uygulaması biçimsel olarak aynı kalmak kaydı ile nitelik açısından değişime uğramıştır. Özellikle Bağkonak kasabasında su kaynağına adanan kurbanlar zamanla dilek dileyenlerin dileklerinin olmasının ardından kurban kesmeleri gerektiğine ilişkin bir inanışa dönüşmüştür. Önceden tamamen bir şükür göstergesi olan kurban kesimi sonraki yıllarda inancın niteliksel değişimi ile birlikte adak kurbanı biçimine dönüşmüştür.

Araştırma kapsamına giren her iki inanç alanında da kurban kesme uygulaması benzer biçimde gerçekleştirilmektedir. Yılın belli dönemlerinde kesilmesi, şükür ve himmet göstergesi olması, suyun kesilmemesi ve yaşamın devam etmesi adına yapılması, sonraki süreçte nitelik değiştirerek adak adayanlarında bir araya geldikleri bir uygulama olması ve oldukça uzun bir zamandır devam etmeleri dolayısıyla; bu inanç uygulaması benzerlikler taşımaktadır. Tüm bu benzerliklerine rağmen uygulamaların biçimi noktasında bazı farklılıklar görülmektedir. Buna göre; Bağkonak kasabasında kesilen kurbanların kanları su kaynağının akarına akıtılmasına rağmen, Birvan köyünde böyle bir uygulama olmadığı gibi, suyun kirletilmesi doğru bulunmamaktadır. Bağkonak kasabasında kesilen kurbanları kesen kişiler yiyemezken; Birvan köyünde kurbanı kesen kişiler kestikleri kurbanı yiyebilmektedirler. Bu farklılığın temelinde mezhebe dayalı bir uygulama farklılığının olduğu söylenebilir.

Oluşturulan inanç alanları, sosyo-kültürel değişimlerin hızlandığı dönemlerde özellikle uygulamalar noktasında biçim ve nitelikler açısından farklılaşabilmektedir. Küresel popüler kültürün yayılmaya başlaması ile birlikte bu tip inanç alanları da küresel kültürün bir parçasıymış gibi kendi yerelliği üzerinden aktarımını sağlamak gibi bir fonksiyon ifa etme çabasına dönüşmektedir. Bu dönüşümün en önemli göstergesinin kurban kesim törenlerinin özellikle son yıllarda bir festival ya da şenlik biçiminde dönüşüme uğramış olmasıdır. Bu dönüşümün izleri, araştırma kapsamında yer alan her iki yörede de görülmektedir.

Küreselleşen kültür ile birlikte özellikle genç nesilde bu tip inanç uygulamalarını anlamada ve bu alanlara atfedilen kutsallığı tanımada zorluklar ortaya çıkardığı görülmektedir. Ancak araştırma kapsamına giren her iki inanç alanındaki uygulamaların aktarımı ve bu uygulamalar sırasında ekonomik fayda

sağlamak noktasında küresel gelişmelerin etkili olduğu gözlenmiştir. Her iki uygulamada yöreyi dünyaya tanıtmamanın ve toplumsal birlikteliği sağlamanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Son söz olarak; Kültür göçle gidilen yeni coğrafyayı da yeniden tanımlar ve topluluk için anlamlı hale getirir, böylece o coğrafya yeni sakinleri için yeni bir yurt ve vatan haline gelir.

KAYNAKÇA

ARTUN, Erman (2002) "Küreselleşmenin Geleneksel Halk Kültürü Üzerine Etkisi", **Küreselleşme ve Geleneksel Kültürel Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bak. Yay. Ankara.

ASSMAN (Jan), (2001), **Kültürel Bellek**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

ÇOPUROĞLU, Y. Cemalettin, (2003 a) "İnsan, Çevre, Kültür Etkileşimi Çerçevesinde, Barınma Kültürü", **Milli Folklor, Uluslararası Halk Bilim Dergisi**, Cilt:8, Sayı:57.

ÇOPUROĞLU, Y. Cemalettin, (2003 b) "İnsan, Çevre, Kültür Etkileşimi Çerçevesinde, Yukarı Fırat Havzasında Halk Hekimliği", İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, **Sosyoloji Konferansları Yirmiyedinci Kitap**.

OCAK (A. Yaşar), (2000), **Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İstanbul, İletişim Yayınları.

ÖRNEK, Sedat Veyis, (1971), **Etnoloji Sözlüğü**, A.Ü., DTCF Yayını No:200, Ankara.

SARIBAY (A. Yaşar), (1994), **Siyasal Sosyoloji**, İstanbul, Der Yayınları.

YILDIRIM, Dursun (1998), **Sözlü Kültür ve Folklor ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler**, Akçağ yay., Ankara.

www.bagkonaklilar.com

www.birvankoyu.com